

/// Joó Adrienn

=== **A koronatanú**

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 2022. november 9-én *A koronatanú* című dokumentumfilmet nézhették meg az érdeklődők. A vetítést követő beszélgetésre vendégek voltak Borbás Barna és Réti László, a film alkotói. Az Országgyűlés Hivatala és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága együttműködésében született meg a műalkotás, melynek célja a középiskolai oktatás támogatása, a tudás elmélyítése, kiegészítése.

A dokumentumfilm főhőse, Arany Bálint 1901. február 28-án látta meg a napvilágot. A csurgói református gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti Műegyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát 1925-ben. A Svéd Golyóscsapágy Rt. alkalmazta 1929-től. Tervezőmérnökként jelentős szerepe volt a golyóscsapágyak magyarországi elterjesztésében. 1935-ben feleségül vette Köpeczy Ilonát. A második világháború idején a németellenes tevékenységet folytató Magyar Testvéri Közösség tagja volt. Része volt a Turul Könyvkiadó és a *Magyar Út* című hetilap alapításában. 1945-től a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártban fontos szerepet töltött be, feladata a párt újjászervezése volt. 1946 decemberében a Magyar Köztársaság és a demokratikus rendszer megdöntésére szervezett összeesküvés vádjával letartóztatták. A vádirat szerint a szervezkedést a Hetes Bizottság koordinálta, a katonai vonalat pedig a Földalatti Fővezérség irányította. A klasszikus forgatókönyv alapján lezajló koncepciók irakatképerben (Magyar Közösség-per) előbb halálra ítélték, majd az ítéletet 12 évi fegyházbüntetésre változtatták. A persorozat során ez tekinthető az utolsó nyílt tárgyalásnak; feltételezhető, hogy Arany Bálint meglepő lépése következtében (visszavonta az erőszakkal kicsikart vallomását) zárt tárgyalások keretében folyt tovább a per. 1956-ban szabadult, jogilag rehabilitálták, és folytatta mérnöki munkáját, de rendőri zaklatásoknak volt kitéve élete végéig. 1987. november 24-én hunyt el Budapesten. Önéletrajzi írása *Koronatanú (Emlékirat 1945–57)* címmel 1990-ben jelent meg.

A 2022 telén bemutatott film műfaja dokudráma, mely a műfaj minden speciális jellemzőjével rendelkezik: a játékfilm vizuális és auditív megoldásait alkalmazza. A dramatizált jelenetekkel gazdagított film egyik legnagyobb pozitívuma éppen ab-

ban rejlik, hogy a kosztümös epizódok izgalmassá teszik a látványt, segítik megérteni a történelmi események folyását, jobban elképzelhetővé teszik a felfoghatatlan történéseket a fiatalok számára is. A dokumentumfilm-jelleget az archív felvételek, korabeli dokumentumok biztosítják, melyek kiválogatása éppen olyan szempontok mentén történt, hogy egy komplex egységet képezzenek az eljátszott részekkel és a korszak kutatóinak történelmi elemzéseivel. A vágások ilyen módon történő egymásutánisága adja a film dinamikáját, lehetővé téve az érdeklődés fenntartását és a cselekmény megértését. A film külön érdekessége, és egyben a hitelessége szempontjából is fontos, hogy egy jelenetben orosz katonák kiabálnak a vádlokkal orosz nyelven. Ez akkoriban tipikusnak volt mondható, számos áldozat számolt be arról, hogy orosz katonák vezették a kihallgatásokat. Emellett pedig sokukat át is adták a szovjet hatóságoknak. Földváryné Kiss Réka, Szekér Nóra és Feitl Írisz történészek szakmai magyarázatai, kiegészítései teszik egységessé a filmet, érthetővé az Arany Bálinttal történt eseményeket.

Külön említést érdemel a modern vizuális technika alkalmazása a film készítése során. Nagyon látványos azoknak a helyszíneknek a virtuális térképen történő megjelenítése, ahol Arany Bálintot fogva tartották (Államvédelmi Osztály, Katonapolitikai Osztály), kiegészítve ezen állambiztonsági szervek szerepének és a vezetőiknek a megnevezésével. Ezek a pluszinformációk izgalmassá teszik a filmet, a fiatal korosztály számára megkönnyíti a befogadást.

Kiemelendő Tokaji Csaba színművész alakítása, aki a főszereplőt személyesítette meg. Teljes mértékben sikerült azonosulnia a szereppel, hiteles az előadásmódja. Külön dicséret illeti a maszkmestereket, akik külsőleg megformálták a filmben megjelenő karaktereket, egyértelműen felismerhetőek a szereplők. Tokaji Csabáról könnyen kitalálható, hogy a főhős szerepébe bújt, Péter Gábor szintén felismerhető, akit Anga-Kakszi István alakít, Perjés János által megformált Rákosi Mátyás is beazonosítható.

A film utáni beszélgetésből megtudhatta a néző, hogy a dokumentumfilm alapja Arany Bálint életrajzi írása. A rendezők a könyvre támaszkodtak, a filmet arra építették, de nehézségekbe is ütköztek, hiszen nem kis kihívás a 33 perces filmbe a lényegét áttekinthető, érthető módon sűríteni. Figyelniük kellett az 1946-os állapotok hiteles bemutatására, ami fokozottan vonatkozott az egyenruhákra, az épületekre és a kellékekre. Nem volt egyszerű bemutatni a Magyar Testvéri Közösséget sem, hiszen a Közösség történelmi értékelése körül ellentmondások, történészi viták is vannak. Szekér Nóra *Titkos társaság* című könyvéből (Jaffa Kiadó, 2017) megtudhatjuk, hogy e titkos szervezet feltételezhetően a két világháború között jött létre, melyet egy Erdélyből áttelepült értelmiségi csoport hozott létre a magyar függetlenségi gondolat jegyében. Céljuk volt az egyszerű sorból érkező értelmiségi fiatalok támogatása, annak érdekében, hogy a középosztályon belül erősítsék a „magyar faj” részarányát. Olyan kapcsolatrendszert kívántak létrehozni, amely szervezett kezek között működik, országos hálózattal rendelkezik. A háború alatt a fő felada-

tuknak a náciizmus elleni küzdelmet tekintették, a háború után pedig a tevékenységük a szovjet befolyás ellensúlyozására irányult. Az új rezsim nem véletlenül látott bennük ellenséget. Az új totalitárius rendszer kiépítésének első lépéseként a közösséget 1947-ben felszámolták, tagjait persorozatok során halálbüntetésre vagy börtönbüntetésre ítélték. Valódi ok azonban „*a bennük rejlő veszélyforrás: a szellemiségük, az ahhoz való elkötelezett ragaszkodás, valamint a titkos szervezeti hagyományok*”. A diktatúra felé tett fordulat már 1947-ben elkezdődött, hiszen a kommunista párt ekkor már az állambiztonságot felhasználva a nyílt megfélemlítés eszközével számolt le a demokratikus ellenfeleivel.

Szintén kiindulópontot jelentett a film készítői számára Kornis Pál *Tanúként jelentkezem* című önéletrajzi írása is. A szerzője, a katonapolitikai osztály nyomozója, az állambiztonság nézőpontjából tekint vissza az eseményekre. A visszaemlékezés a koalíciós időkről is szól, középpontban a Magyar Testvéri Közösség elleni perrel, mely kapcsán számos érdekes motívumot megemlít a visszaemlékezés.

Fontos még kiemelni, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető iratanyagokat, jegyzőkönyveket is felhasználták a film készítése során: a falon keresztül történő lehallgatási jelenetet például az egyik levéltári dokumentumból vették az alkotók.

A dokudráma tehát egy jellegzetesen megkonstruált koncepció per folyamatát mutatja be. Megjelennek a már ismert mozzanatok: megfigyelés, „csengőfrász”, valóság, lelki és fizikai terror, hamis vádak, „cigivel kínáló ávós”. A film kulcsjelenete, a fordulat, amikor Arany Bálint visszavonja a vallomását, felemelő és hősi. Megáll az idő, mindenki dermedten figyel. Abban a percben hősünk erkölcsi győzelmet arat a kialakulóban lévő új rendszer felett, melyben a fogaskerekek forgása egy pillanatra megakad. Csak egy pillanatra, mert utána minden megy tovább az előre eltervezett útvonalon.

Ezzel egy új világrend lépett a történelem színpadára. Ahogy George Orwell 1984 című regényének főszereplője írta a naplójába: „...üdvözlés az egyfformaság korából, a magányosság korából, a Nagy Testvér korából, a duplagondol korából!”

Kulcsszavak

=====

DokuFilmklub, emlékezet, kultúra

Jelenet a *Koronatanú* című flmből.

/// Adrienn Joó

= **Star Witness** =

The documentary film *Star witness* was screened at the Historical Archives of the Hungarian State Security on 9th November 2022. After the screening, the directors of the film, Barna Borbás and László Réti talked about the film, which aims to support secondary education, to deepen and complement knowledge.

One of the film's biggest positive aspects is that the costumed episodes make it exciting to watch, help to understand the course of historical events and make the unimaginable more imaginable for young people. The documentary is based on archival footage and contemporary documents, which have been selected to form a complex whole with re-enactments and historical analysis by scholars of the period. This succession of cuts gives the film its dynamism, allowing it to maintain interest and understanding of the plot. A scene in which Russian soldiers shout at the accused in Russian is particularly interesting and authentic. This is typical of the period, with many victims reporting that Russian soldiers conducted the interrogations. In addition, many were handed over to the Soviet authorities. The professional explanations and additions by historians Réka Földvárné Kiss, Nóra Szekér and Írisz Feitl make the film coherent and the events with Bálint Arany understandable.

The audience learned from the discussion after the film that the documentary was based on a biography written by Bálint Arany. The directors used the book as a basis for the film, but they also faced difficulties in condensing the essence of the 33-minute film into a comprehensible form.

It is also worth mentioning the autobiography *I am a Witness*, which also served as a starting point for the filmmakers. Its author, Pál Kornis, an investigator of the Military Police, looks back on the events from the perspective of state security.

In addition, documents and minutes from the Historical Archives of the State Security Services were used in the making of the film: for example, the interception scene through the wall is from one of the archive documents.

The docudrama is a typically show trial. The familiar elements appear: surveillance, "doorbell scare", interrogation, psychological and physical terror, false accusati-

ons, "the secret policeman offering cigarettes". The key scene in the film, the turn of events when Bálint Arany retracts his confession, is both uplifting and heroic. Time stands still, everyone falls silent. In this moment, our hero achieves a moral victory over the new system that is emerging, in which the cogs stop for a moment. Just for a moment, because then everything goes on as planned.
